

ks. mjr dr Zbigniew Kępa

CS SG w Kętrzynie

DZIEKAN KATOLICKI KORPUSU OCHRONY POGRANICZA

75 rocznica powstania Korpusu Ochrony Pogranicza przypadająca w tym roku (tj. w 1999 r) jest doskonałą okazją, aby przybliżyć istniejącą w tej formacji instytucję Dziekana Katolickiego.

Dziekan w strukturach Kościoła katolickiego

Dziekan w Kościele katolickim pełni posługę duszpasterską o charakterze ponadparafialnym i zaliczany jest do najbliższych współpracowników biskupa diecezjalnego.¹ Biskup nie ma ścisłego obowiązku dzielić diecezji na dekanaty. Czyni zaś to mając na uwadze względy duszpasterskie. Odpowiednikiem diecezji w duszpasterstwie wojskowym i w strukturach MSWiA jest Ordynariat Polowy. Biskupi Polowi w wypełnianiu swoich obowiązków posługiwali się dziekanami. Tak było w okresie II Rzeczypospolitej, tak też jest obecnie.²

Określenie dziekana podaje Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.³ Dziekan, zwany także wikariuszem rejonowym lub archiprezbiterem, jest kapłanem, który stoi na czele dekanatu (zwanego też wikariatem zewnętrznym).⁴ Dziekana mianuje Biskup Ordynariusz, który wysłuchuje zdania kapłanów pełniących posługę w danym dekanacie. Na urząd dziekana biskup powinien wybrać kapłana, jakiego uzna za odpowiedniego,

¹ Ks. E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t.2, Warszawa 1985, s. 224.

² Uregulowania prawne dotyczące dziekanów Ordynariatu III Rzeczypospolitej znajdują się w Instrukcji Biskupa Polowego o strukturze duszpasterskiej Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego podpisanej przez Biskupa Polowego Sławoja L. Głódzia 7 grudnia 1992 r., R. 5, art. 27-32.

³ W artykule będziemy odwoływać się do dwóch kodeksów prawa kanonicznego: Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. który był podstawą prawnej działalności Kościoła od 1917 r. do 1983 r. i Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego przez Jana Pawła II 25 stycznia 1983.

⁴ Ks. E. Szafrowski, op. cit., s. 224.

po rozważeniu wszystkich okoliczności miejsca i czasu. Biskup mianuje dziekana na czas określony prawem partykularnym (zazwyczaj na okres 5 lat). Na skutek słusznej przyczyny, zgodnie z własnym osądem, biskup diecezjalny może usunąć dziekana z urzędu.

Dziekan Katolicki w strukturach wojskowych II RP

W okresie II Rzeczypospolitej kraj pod względem administracji wojskowej podzielony był na dziesięć okręgów generalnych, które później zostały nazwane okręgami korpusów. W strukturach duszpasterstwa wojskowego każdy z korpusów stanowił odrębny dekanat. Istniały następujące dekanaty⁵: dekanat Warszawa (DOK nr I), dekanat Lublin (DOK nr II), dekanat Grodno (DOK nr III), dekanat Łódź (DOK nr IV), dekanat Kraków (DOK nr V), dekanat Lwów (DOK nr VI), dekanat Poznań (DOK nr VII), dekanat Toruń (DOK nr VIII), dekanat Brześć nad Bugiem (DOK nr IX), dekanat Przemyśl (DOK nr X). Ponadto Marynarka Wojenna miała swego odrębnego dziekana i podległych mu kapelanów. Nigdzie zaś w literaturze historycznej dotychczas nie wspomniano, iż od 1937 r. istniał jeszcze jeden dekanat, a mianowicie Dekanat Korpusu Ochrony Pogranicza.

Rolę i zadania dziekana II Rzeczypospolitej określał Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim, który został zatwierdzony 27 lutego 1926 r. przez Stolicę Apostolską.⁶ Dziekani pełnili funkcję Szeferów Duszpasterstwa Okręgów Korpusu. Byli oni bezpośrednimi wykonawcami zarządzeń biskupa polowego. W myśl zarządzenia Ministra Spraw Wojskowych dziekani byli organem kierowniczym służby duszpasterstwa w poszczególnych okręgach korpusów i fachowymi doradcami dowódców tychże okręgów. Stanowisko Dziekana Okręgu Korpusu odpowiada-

⁵ J. Odziemkowski, ks. B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s.83-84. Patrz także: J. Odziemkowski, F. Frątczak, *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, Warszawa 1996, s. 115-116. Skrót DOK oznacza Dowództwo Okręgu Korpusu.

⁶ Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim aprobatę Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uzyskał w dniu 25 listopada 1926.

ło stopniowi pułkownika. Dziekanowi przysługiwał jeden urzędnik cywilny tzw. III kategorii, określanym terminem „kancelista”.

Utworzenie stanowiska Dziekana Katolickiego KOP-u

Stanowisko dziekana katolickiego w Korpusie Ochrony Pogranicza powstało późno, bo dopiero w kwietniu 1937 r. Do tego czasu posługę duszpasterską spełniali kapelani w ramach poszczególnych okręgów korpusu.⁷ W rozkazie tajnym Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza nr 19/37 z dnia 30 kwietnia 1937 r. został zamieszczony następujący punkt: **”Tworzę etatowe stanowisko dziekana katolickiego K.O.P.**

Stopień: dziekan

Podległość / Zakres pracy: jak dziekan katolicki okręgu korpusu wojska

Dodatek służbowy: kat. VI B - 225 zł.

Miejsce postoju Warszawa, Dowództwo K.O.P.”⁸

Dziekan wszedł w skład Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza. W Ogólnej instrukcji organizacyjnej Dowództwa Korpusu Pogranicza z 3 kwietnia 1939 r. Dziekan Katolicki KOP widnieje na siódmym, przedostatnim miejscu.⁹ Dziekanem KOP-u został zamianowany starszy kapelan, tj. major Stanisław Małek. W Rozkazie Wewnętrznym Dowództwa KOP z dnia 18 maja 1937 r. został zamieszczony następujący punkt¹⁰:

⁷ Patrz: Ks. mjr Z. Kępa, Kapelani formacji granicznych II RP, „Problemy Ochrony Granic”, Nr 7 (1998), s. 127-134.

⁸ ASG., Zespół KOP, 541.197, Rozkazy Tajne Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza, rozkaz 19/37, p. 2, z dnia 30 kwietnia 1937.

⁹ ASG., Zespół KOP, 541.934, Ogólna instrukcja organizacyjna Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza z 3 kwietnia 1939 r. W skład Dowództwa Korpusu oprócz Dziekana wchodziło: Dowódca KOP; I Zastępca Dowódcy KOP; II Zastępca Dowódcy KOP; Szef Sztabu ze Sztabem i Kwatera Główna Dowództwa KOP; Szefowie służb z szefostwami służb Dowództwa KOP; Szef Wywiadu z Szefostwem Wywiadu KOP, Szef Żandarmerii KOP; Kierownik Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Obronnego KOP; Doradca Prawny Dowództwa KOP.

¹⁰ ASG., Zespół KOP, 541.193. Rozkaz Wewnętrzny Korpusu Ochrony Pogranicza nr 13/37 z dnia 18 maja 1937 r. W artykule podano tekst zapisu zastępując skróty odpowiadającymi im wyrazami.

"Rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych Biuro Personalne L. dz. 626 tajne z dnia 29.IV.1937 r. starszy kapelan major ks. MAŁEK Stanisław pełniący obowiązki Szefa Duszpasterstwa Okręgu Korpusu III został mianowany pełniącym obowiązki Szefem Duszpasterstwa Katolickiego Korpusu Ochrony Pogranicza".

Ks. mjr Stanisław Małek pełnił obowiązki Dziekana KOP-u do II wojny światowej. Jego imię i nazwisko oraz pełniona funkcja widnieją na ostatniej zachowanej "Liście płac Dowództwa KOP" z marca 1939 r.¹¹

Dziekan otrzymywał wynagrodzenie w wysokości 760 zł w 1937 r., zaś w 1939 r. 805 zł. Dla porównania gen. bryg. Jan Kruszewski, dowódca KOP-u, pobierał miesięcznie 2400 zł. Na wynagrodzenie księdza dziekana składały się: uposażenie zasadnicze 485 zł., dodatek służbowy w wysokości 225 zł oraz dodatek za usługi ordynansa przysługującego oficerom - 50 zł.

Podległość i zakres obowiązków Dziekana KOP

W związku z utworzeniem stanowiska Dziekana Katolickiego KOP-u zaistniała potrzeba określenia jego podległości i wyznaczeniu zakresu obowiązków. Dowódca KOP-u gen. bryg. Jan Kruszewski 30 marca 1938 r. podpisał uzupełnienie tajnej Ogólnej Instrukcji organizacyjnej Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza polegające na wpisaniu obowiązków i uprawnień Dziekana.¹² W wydanej w następnym roku, tj. w 1939 Ogólnej Instrukcji organizacyjnej znajdujemy odpowiednie adnotacje o stanowisku Dziekana¹³.

W świetle Ogólnej Instrukcji organizacyjnej istniała podwójna podległość Dziekana. Pod względem wojskowo-administracyjnym podlegał on bezpośrednio Dowódcy Korpusu Ochrony Pogranicza, przed którym był odpowiedzialny za całokształt prac. Pod względem duszpasterskim (w dokumentach mamy określenie „fachowo-duszpasterskim”) Dziekan KOP-u podlegał Biskupowi Polowemu i bezpośrednio od niego miał

¹¹ ASG., Zespół KOP, 541.102, Lista płac Dowództwa KOP z lat 1937-1939.

¹² ASG., 5 Zespół KOP, 41.930, Dziekan Katolicki K.O.P. - obowiązki i uprawnienia - uzupełnienie Instrukcji, z dnia 30 marca 1938.

¹³ ASG., Zespół KOP, 541.934, Ogólna instrukcja organizacyjna Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza z 3 kwietnia 1939.

otrzymywać wytyczne. Dziekan miał Biskupowi przedstawiać żądane sprawozdania, o czym jednak miał meldować Dowódcy KOP-u.

Zadania Dziekana zostały ujęte w Ogólnej Instrukcji w trzech punktach:

1. Zadaniem Dziekana było kierować pracą duszpasterstwa katolickiego KOP-u. Jego zadaniem było stawiać wnioski dotyczące wynagrodzenia kapelanów pomocniczych. Kapelani pomocniczy mogli otrzymywać 10, 40, 50, 60 lub 80 zł.¹⁴ Dziekan nie mógł natomiast wnioskować o wysokości wynagrodzenia kapelanów zawodowych, bo to wynikało z ogólnych przepisów dotyczących oficerskiej kadry zawodowej.¹⁵ Miał on także przedstawiać wnioski w sprawie zaopatrzenia jednostek KOP-u w materiał i sprzęt liturgiczny.
2. Obowiązkiem Dziekana było współdziałanie z ramienia Biskupa Polowego z terytorialnymi władzami kościelnymi w zakresie służby duszpasterstwa KOP-u. Przez „władze terytorialne” należy rozumieć biskupów diecezjalnych, dziekanów i proboszczów diecezji, na których stacjonowały jednostki Korpusu Ochrony Pogranicza.
3. Dziekan miał omawiać ("referować") sprawy dotyczące współpracy własnej i kapelanów pomocniczych z dowódcami jednostek KOP-u.

W Ogólnej Instrukcji organizacyjnej znajdujemy także zapis, że Dziekan wszystkie sprawy i wnioski uzgadnia z Szefem Sztabu KOP. Rodzi się pytanie dotyczące relacji służbowej pomiędzy Dziekanem KOP a Szefem Sztabu.

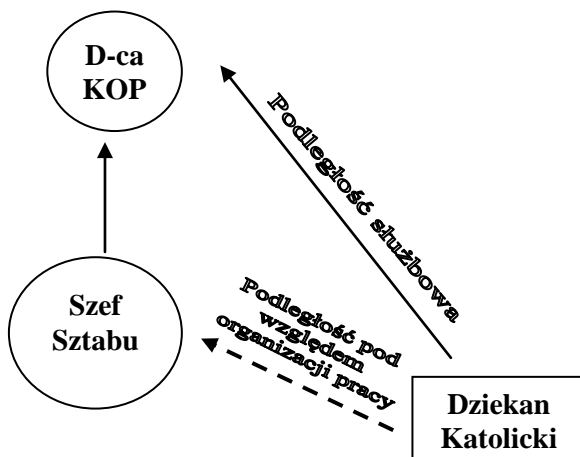
Punkt ósmy Instrukcji określał, iż Szef Sztabu posiada nadrzędność w stosunku do Dziekana Katolickiego (podobnie jak i Szefów służb, Szefa Wywiadu i in.), o ile występuje w imieniu względnie z polecenia Dowódcy KOP. Dziekan miał uzgadniać z Szefem Sztabu wszystkie sprawy dotyczące: wyszkolenia, przepisów i instrukcji, duszpasterstwa, dyscypliny, zasadniczych zmian zaopatrzenia oraz ważniejszych posunięć wiążących się z całokształtem Dowództwa KOP.

Usytuowanie Dziekana KOP obrazują dwa załączniki dołączone do Ogólnej Instrukcji, przy czym pierwszy z nich zawiera „Schemat podległości służbowej i koordynacyjnej pracy w Dowództwie KOP”, drugi zaś

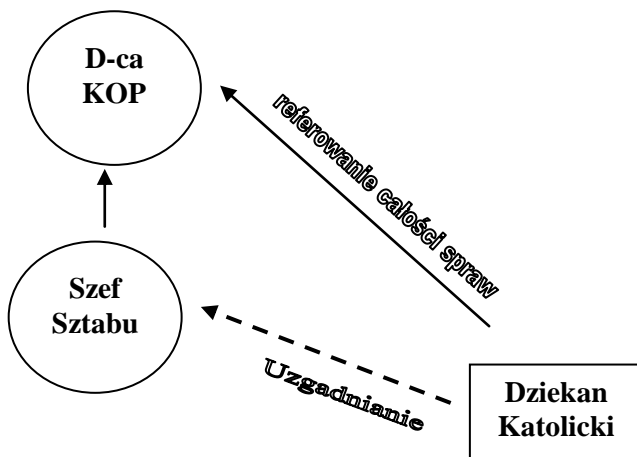
¹⁴ ks. mjr Z. Kępa, op. cit., s. s. 131.

¹⁵ Listę kapelanów zawodowych w KOP-ie podaję w moim artykule, art. cyt., s. 128-130.

„Schemat organizacyjny pracy Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza”.

Rys. 1: Schemat podległości służbowej i koordynacyjnej Dziekana Katolickiego (fragment z Ogólnej Instrukcji organizacyjnej)

Rys. 2: Schemat organizacji pracy Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza (fragment załącznika nr 2 do Ogólnej Instrukcji)

Ogólna instrukcja organizacyjna dawała Dziekanowi, na równi z innymi osobami wyszczególnionymi w tymże dokumencie, prawo bezpo-

średniego załatwiania spraw z dowódcami jednostek KOP, które zostały określone jako "mniej ważne" i "nie wymagające decyzji Dowódcy KOP oraz nie zastrzeżonych dla I i II Zastępcy Dowódcy lub Szefa Sztabu.

Zadania Dziekana KOP-u wg Instrukcji dziekańskiej

Obowiązki i uprawnienia Dziekana Korpusu Ochrony Pogranicza nałożone przez Biskupa Polowego określała szczegółowo wspomniana już Instrukcja dziekańska.¹⁶

Obowiązki i uprawnienia w sprawach jurysdykcyjno-liturgicznych były następujące: 1. Stać na straży i bronić praw Kościoła świętego; 2. Dbać o czystość wiary, poziom moralny, zachowanie praktyk religijnych, uroczystości kościelnych i narodowych wśród wojska; 3. Zwracać pilną uwagę, by przepisana materia była używana do konsekracji świętych postaci, podobnie przy innych czynnościach liturgicznych; 4. Dbać, by przepisy kultu w myśl prawa kanonicznego, liturgii i zarządzeń biskupa polowego były zachowane jak najściślej, a zwłaszcza udzielanie sakramentów świętych i odprawianie Mszy świętej ma być przedmiotem specjalnej troski każdego dziekana. W tym celu ma czuwać, by Msza święta była odprawiana w kościele lub kaplicy (w czasie pokoju), zaś polowa przy zachowaniu wszelkich warunków dotyczących miejsca i czasu jedynie po jego uprzednim i wyraźnym w każdym przypadku zezwoleniu; 5. Zabiegać, by kościoły, kaplice, sprzęty, szafy i naczynia święte były utrzymane w należyтым porządku, zgodnie z przepisami kościelnymi, a zwłaszcza te, które mają związek z przechowaniem Eucharystii i odprawianiem Mszy świętej, by dobra kościelne były należycie administrowane i związane z nimi zobowiązania spełnione; 6. Organizować rekolekcje, spowiedź i Komunię wielkanocną dla wojska, a także rekolekcje dla księży kapelanów; 7. Corocznie przedstawiać wnioski biskupowi polowemu na udzielenie aprobaty do słuchania spowiedzi i głoszenia słowa Bożego podległym kapelanom, przedstawiając zarazem świadectwa o odbytych przez każdego kapelana rekolekcjach i zaświadczenia o uzdolnieniu do spełniania tych funkcji wykazanym na konferencjach dekanalnych; 8. Udzielać zezwoleń duchowieństwu niewojskowe-

¹⁶ J. Odziemkowski, ks. B. Spychała, op. cit., s. 84-88.

mu w każdym poszczególnym wypadku słuchania spowiedzi osób wojskowych, byle mieli aprobatę swego ordynariusza; 9. Udzielać prawa na odprawianie Mszy świętej w kościołach garnizonowych swego okręgu na przeciąg 3 dni (z wyjątkiem Warszawy, gdzie zezwolenie udziela Kuria Biskupia Wojsk Polskich); Składać i odbierać przepisaną przysięgę.

A oto obowiązki i uprawnienia dziekanów w stosunku do przełożonych, podwładnych i osób współrzędnych: 11. Przyczyniać się przez posłuszeństwo i poszanowanie władzy biskupiej do owocnej współpracy w zarządzie duszpasterstwa katolickiego w Wojsku Polskim; 12. Czuwać nad przestrzeganiem zarządzeń władzy duchownej i wojskowej i wydawać w tym celu zarządzenia wykonawcze; 13. Przełożonym władzom wojskowym okazywać poszanowanie i posłuch w zakresie ich uprawnień; 14. Czuwać, by podlegli księża kapelani prowadzili życie zgodne z przepisami prawa kościelnego, zwłaszcza by zachowali przepisy o stałym pobycie na wyznaczonej placówce, głoszeniu słowa Bożego, prowadzeniu katechizacji i udzielaniu sakramentu chorych; 15. Dołożyć starań, by na wypadek choroby podległego kapelana, miał on zabezpieczoną pomoc duchową i materialną, a w razie śmierci odpowiedni pogrzeb oraz by w takim wypadku w całości zachowane były dokumenty, akta i inwentarz kościelny; 16. Wprowadzać na urząd wyznaczonego kapelana przez wydanie zarządzeń, zwłaszcza dotyczących przejścia inwentarza i kancelarii duszpasterskiej; dotyczy to również poprzedniego kapelana, ustępującego ze stanowiska; 17. Opiniować podległy kler wojskowy, stawiać wnioski dotyczące obsady osobowej swego okręgu, w razie uzasadnionej potrzeby delegować kapelanów *ad interim* do czasowego pełnienia obowiązków na innym stanowisku, proponować do awansu, pochwały lub kary, załatwiać urlopy księży kapelanów do dwóch tygodni we własnym zakresie, dłuższe przez Kurie Biskupią Wojsk Polskich, a regulować je w ten sposób, by oddziały miały zaspokojone swe potrzeby religijne 18. Przestrzegać i wyrabiać karność wśród podległych księży kapelanów przez kontrolowanie sumienności i punktualności w spełnianiu obowiązków, zachowanie drogi służbowej, poszanowania władzy, przestrzegania w noszeniu właściwego stroju itd. W tym celu rozkazy wojskowe przyznają im prawo dyscyplinarne dowódcy pułku lub, o ile są w stopniu dziekana generalnego, prawa generała brygady. W razie potrzeby stosować należy napomnienia ustne, a potem na piśmie stawiać wnioski o

udzielenie nagany w Rozkazie Wewnętrznym Kurii Biskupiej, oddawać do Sądu Biskupiego, o ile przekroczenia są większe i stałe; 19. Reprezentować duchowieństwo wojskowe swego okręgu; 20. Dokładać starań o utrzymanie poziomu moralnego i umysłowego wśród podwładnego kleru wojskowego; 21. Dbać, żeby godność i dostojność biskupów miejscowych przez podległy dekanatowi kler były należycie szanowane i z duchowieństwem parafialnym utrzymane były stosunki koleżeńskiego współżycia i współpracy; 22. Dokładać starań, by podlegli księża kapelani umieli otoczyć opieką moralną żołnierza, zwłaszcza rekruta, zachować stosunek życzliwości do podoficerów, z korpusem oficerskim przyjazne a zarazem poważne współżycie.

Obowiązki i uprawnienia dziekanów odnośnie do urzędowania: 23. Prowadzić kancelarię swego urzędu według ogólnie obowiązujących przepisów kanonicznych i wojskowych; ponadto zaprowadzić następujące księgi: a) Dla protokołów wizytacji i inspekcji biskupa polowego lub jego delegata; b) Nowo nawróconych (dla całego okręgu); c) Bierzmowanych (dla całego okręgu); d) Ofiar, o ile takowe wpłyną; 24. Przestrzegać, by w podległych urzędach duszpasterskich praca biurowa była prowadzona według przepisów kościelnych i wojskowych sprawnie i wzorowo, by przewidziane przez prawo kanoniczne i państwowe księgi były zaprowadzone; 25. Kierować w myśl otrzymanych wskazówek od władz przełożonych pracą oświatową-społeczną, zwłaszcza o charakterze religijno-moralnym, wyzyskując prawo i inicjatywę, by wychować żołnierza na dobrego chrześcijanina i prawego obywatela; w tym celu wejść w kontakt z właściwymi instytucjami społecznymi; 26. Sprawdzać i parafować księgi metrykalne i kościelne; 27. Powiadomić Kurię Biskupią Wojsk Polskich o wszystkich ważniejszych wydarzeniach mających związek z duszpasterstwem swego okręgu; 28. Opracowywać preliminarz budżetowy i dysponować przyznanym już budżetem w myśl ogólnej instrukcji; 29. Kierować całą gospodarką duszpasterstwa wojskowego swego okręgu w myśl istniejących przepisów; 30. Dokonać sprawiedliwego podziału pracy stosownie do miejscowych warunków pomiędzy wszystkich kapelanów Okręgu; 31. Poczynić odpowiednie zarządzenia wykonawcze w celu przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji służby duszpasterskiej swego okręgu w myśl otrzymanych z góry instrukcji; 32. Wizytować podległe sobie urzędy duszpasterskie przynajmniej raz do

roku, by osobiście przekonać się o zachowaniu przepisów obowiązujących i stanie duszpasterstwa garnizonu, zakładu, instytucji czy oddziału; 33. Towarzyszyć Biskupowi Polowemu w czasie wizytacji okręgu; 34. Zwoływać konferencje dekanalne w myśl kanonu 131 i takowym przewodniczyć. Konferencje dekanalne winni szefowie duszpasterstwa wojskowego zwoływać przynajmniej 2 razy do roku; 35 Składać Biskupowi Polowemu sprawozdania ze stanu duszpasterstwa podległego dekanatu według ustalonego terminarza i formularza; 36. Opiekować się cmentarzami wojskowymi w porozumieniu z właściwymi dowódcami i kapelanami garnizonu.

Artykuł, mam nadzieję, pozwolił na zapoznanie się czytelników Biuletynu ze strukturą duszpasterstwa katolickiego KOP-u jaką był dekanat. Miał on charakter jurydyczno-kościelny. Warto byłoby w przyszłości w jakiejś publikacji dać odpowiedź na następujące pytania: Kim był ks. mjr Stanisław Małek, dziekan KOP-u? Archiwum Straży Granicznej nie posiada informacji na jego temat. Jak obowiązki Dziekana KOP-u wypełniał wspomniany ks. mjr Stanisław Małek? Jakie były jego losy po wybuchu II wojny światowej? A może ktoś z Czytelników Biuletynu wskaże jakiś trop, którym warto będzie podążyć, aby poznać dzieje duszpasterstwa Korpusu Ochrony Pogranicza.

Serdecznie dziękuję Panu mjr. dr. Jerzemu Prochwiczowi kierownikowi Archiwum Straży Granicznej w Kętrzynie za pomoc w znalezieniu dokumentów archiwalnych, a także za konsultację historyczną i cenne uwagi.